

О. О. Пукліна

СКЛЯНІ МОДІОЛУСИ З ОЛЬВІЇ

Стаття присвячена скляним посудинам — модіолусам, їх хронології та використанню. До наукового обігу вводяться знахідки з досліджень Ольвії. Розглянуто питання використання, виготовлення та імпорту цієї форми скляного посуду до Ольвійського полісу в римську добу.

Ключові слова: Ольвія, скляний посуд, модіолус, римський час.

Кожного року тисячі артефактів поповнюють колекцію матеріальної культури Ольвії. Серед численних матеріалів перших століть нової ери особливе місце займають вироби зі скла. Різноманітність форм та особливості зберігання (фрагментарність та іризація) вносять свою специфіку в дослідження даної групи матеріалу. На жаль, не завжди знахідки фрагментів скляного посуду ідентифікуються з тією чи іншою формою. Серед них вирізняється цілий ряд посудин (або їх фрагментів) значного розміру та об'єму. Поміж них особливе місце займають модіолуси — посудини у вигляді кувалд з однією ручкою, відігнутими чи профільованими вінцями та конусоподібним або циліндричним тулубом на кільцевому піддоні. Всі вони виготовлені в техніці вільного видування. Назва «модіолус» походить від латинського «modius» — римська міра сипких продуктів або кошик, який слугував мірою для зерна. Проте, різноманітність форм та значна різниця в місткості унеможливує використання цих посудин в якості мірних [Auth, 1976; р. 98; Haevernick, 1978, s. 328].

Ця форма скляного посуду, що наслідую глиняні та срібні посудини, була широко розповсюджена від Північної Африки до Британії, від Іспанії до Причорномор'я. Т. Хавернік

нараховувала на цих територіях 105 модіолусів [Haevernick, 1978, s. 328-330]. В Північному Причорномор'ї вони відомі з розкопок Пантікапею [Сорокіна, 1962, с. 218; рис. 6, 1, 2], Кеп [Сорокіна, 1977, с. 131—133; рис. 4, 1, 2; Кунина, Сорокіна, 1972; рис. 8, 2; рис. 10, 21] та Фанагорії [Медведев, 2013, с. 41]. Потрібно відзначити, що дана форма скляного посуду поки що не відома в Херсонесі [Сорокіна, 1977, с. 132], Тірі [Сон, 1978, с. 47-56], Горгіпії [Алексеева, Сорокіна, 2007]. Однак найбільша кількість модіолусів походить з Ольвії, де нараховується більше десятка таких посудин¹.

Один з найефектніших модіолусів знайдено в одному з поховань ольвійського некрополя в 1965 р. [Археологія Української РСР, 1971, вкладка між с. 352—353]. Він ілюструє історію Ольвійської держави в Археологічному музеї ІА НАНУ в Києві (рис. 1, 1). Це посудина з високими виступаючими профільованими вінцями із заокругленими краями та конічним тулубом на низькому кільцевому піддоні. Петлеподібна ручка розташована у верхній частині тулуба під вінцями. Більша частина дна не збереглася. Скло прозоре, синього кольору з плямами глухого білого та жовтого скла. Декілька модіолусів, виготовлених в техніці «строкатої поверхні» походять з Пантікапею. Один з них, виготовлений з прозорого кобальтово-синього скла з плямами

1. Автор висловлює щирі подяки за надану допомогу зберігачам античних колекцій: Л.І. Іванченко (Археологічний музей ІА НАНУ, Київ, Україна); Д.В. Журавльову (Державний історичний музей, Москва, Росія); Ю.І. Ільїній (Державний Ермітаж, Санкт-Петербург, Росія); Т.М. Шевченко (фонди Національного заповідника «Ольвія», с. Парутине, Україна)

Рис. 1. Модіолуси: 1. АМ 1161/5333; 2. ДІМ (опис Б 15); 3. О-2011/Некр/101; 4. ДЕ (Ол.1902.47)

глухого білого та жовтого скла знаходиться в колекції Ермітажу. Він був знайдений у 1883 р. в похованні 6 некрополя Пантікапею [ОАК, 1891, с. XXV, XXVI; Naevernick, 1978; Nr. 91; Кунина, 1984, с. 147—148; табл. 1, 2]. Ще один кухоль зі столиці Боспорського царства зберігається в Луврі [Kern, 1956, taf. 223; Naevernick, 1978, Nr. 90]. Техніка «строкатої поверхні» була детально досліджена Фр. Фремерсдорфом [Fremersdorf, 1938]. Посудини, виготовлені в цій техніці, були широко розповсюджені в I ст. н.е. Н.З. Кунина вважала, що модіолуси з поліхромного скла виготовлялися в майстернях Північної Італії та надходили до Північного Причорномор'я із західної частини Римської імперії [Кунина, 1984, с. 149-151].

Схожі за формою тулуба кухлі виготовлялися й із прозорого скла. Фрагментований модіолус з Ольвії зі збірки Кулаковського з високими виступаючими вінцями, петлеподібною ребристою ручкою, конічними стінками та увігнутим дном на кільцевому піддоні з прозорого блакитного скла зберігається у в фон-

дах Державного Історичного музею в Москві (рис.1, 2). Подібні посудини відомі з розкопок Пантікапею [Сорокіна, 1962, с. 218; рис. 6, 1, 2]. Схожий модіолус зберігається в колекції музею Ньюарка [Auth, 1976; р. 98].

Два цілих і один фрагментований модіолус з Ольвії, що перебувають в колекції Державного Ермітажу, датовані Н.З. Куніною I ст. н.е. [Кунина, 1984, с. 148; Кунина, 1997, с. 292; кат. 186]. Найбільший з ольвійських модіолусів виготовлений з прозорого скла. Він має конічний тулуб на кільцевому піддоні, валикоподібні вінця та широку петлеподібну ручку. Дно з високим конусоподібним заглибленням (рис. 2, 3). Цю посудину було придбано у місцевих мешканців у 1909 р. [ІАК, 1906, с. 125; рис. 65]. Аналогічний кухоль з конічним тулубом та високим конусоподібним заглибленням на дні відомий знайдений у поховання 2 склепу 354 некрополя Кеп [Сорокіна, 1977, с. 132; рис. 4, 2]. Ще один схожий кухоль прикрашає колекцію Лувра [Dulong V.-A., Nenna M.-D., 2005; р. 197]. Верхня частина модіолуса з валикоподібними вінцями та конічним ту-

лубом знайдена на Афіньській Агорі [Weinberg, Stern, 2009, p. 55; Pl. 11, 113].

Інший ольвійський кухоль з прозорого з оливковим відтінком скла має відігнуті вінця з заокругленими краями, майже циліндричний тулуб, ребристу петлеподібну ручку та увігнуте дно на кільцевому піддоні (рис. 1, 4). Його знайдено в могилі 47 ольвійського некрополя з розкопок Б.В. Фармаковського в 1902 р. [ОАК, 1913, с. 101; рис. 141, 142]. Подібний модіолус з прозорого зеленкуватого скла зберігається в Одеському археологічному музеї [Сорокіна, 1978, с. 269; рис. 1, 15; Одесский археологический музей АН УРСР, 1983, с. 62, 174; кат. 108; Poliszczuk, 2006, s. 350; kat. 24].

Третій ольвійський модіолус з колекції Ермітажу знаходиться у фрагментарному стані. Збереглися профільовані вінця з відігнутими валикоподібними краями, велика широка пласка петлеподібна ручка та увігнуте конусом дно зі слідами понтії (рис. 2, 1). Як ольвійський значиться цілий модіолус з прозорого скла з колекції Фогеля в Римсько-Германському Центральному музеї м. Майнц [Haevernick, 1978, Nr. 43].

Фрагменти модіолуса знайдені в дромосі пограбованого в давнину склепу 4 ольвійського некрополя в 2010 році. Збереглися профільовані вінця з валикоподібними краями, прямі стінки та увігнуте дно на кільцевому піддоні (рис. 1, 3). Скло прозоре з блакитним відтінком. Супутній матеріал з цього комплексу датується першими століттями нової ери. Ще один фрагментований кухоль було знайдено в 2007 році в заповненні дромосу та камери склепу 1, також пограбованого в давнину. Він має відігнуті вінця з заокругленими краями, валикоподібне ребро та денце на масивному кільцевому піддоні (рис. 2, 2). Аналогічний модіолус з циліндричним тулубом зберігається в Королівському музеї Онтаріо в Торонто [Haues, 1975, p. 67, 172; fig. 7, 203].

З розкопок міських шарів (ділянки Р-25 та Т-3) походять фрагменти модіолусів з прозорого скла. Їх вінця різняться за формою та технікою оздоблення (рис. 3, 1—5). На деяких фрагментах посудин під вінцями ребро, сформоване із загнутого продовження стінок. Подібне оформлення вінець мають модіолуси зі склепу 354, поховання 1 некрополя Кеп [Сорокіна, 1977, с. 132; рис. 4, 1], склепу зі східного некрополя Фанагорії [Медведев, 2013; рис. 4, 2] та модіолуса з Університетського музею в Пенсільванії [Fleming, 1996, p. 17; fig. 8]. Кільцевий піддон ольвійських посудин також виготовлений схожим технологічним прийомом — стінка в придонній частині загнута в петлю, утворюючи піддон, а далі переходить в денце (рис. 3, 6—9).

К. Айсінг виділила відомі їй модіолуси у форму 37 (кубки з однією ручкою), визначивши їх дату в межах I ст. н.е. [Isings, 1957, p. 52]. Такого ж датування дотримується Т. Хавернік [Haevernick, 1978, S. 328]. О. Дюпельфельд, А. фон Салдерн, С. Флемінг теж відносять відомі їм скляні кухлі до I ст. [Doppelfeld, 1966; Taf. 32; Saldern, 1980; cat. 115; Fleming, 1996, p. 17; fig. 8]. Знайдені на Афіньській Агорі два фрагменти подібних посудин також датуються цим часом [Weinberg, Stern, 2009, p. 55—56; fig. 7; Pl. 11, 113, 114]. Два модіолуса зі склепу 354 некрополя Кеп (кістяк 1 і кістяк 2) супроводжувалися бальзамаріями типів I, 2, Г та II, 2 другої половини I ст. [Сорокіна, 1977, с. 131—133, рис. 4, 1, 2; Кунина, Сорокіна, 1972, рис. 8, 2; рис. 10, 21]. З цього ж некрополя походить дно модіолуса, яке, за зауваженням Н.П. Сорокіної, відноситься до першої половини I ст. н.е. та вважається найранішим зразком таких посудин в Північному Причорномор'ї [Кунина, Сорокіна, 1972; рис. 10, 22; Сорокіна, 1977, с. 133]. Таким чином, досить вузьке датування цієї групи скляних посудин в межах I ст. н.е. робить їх надійним хронологічним індикатором для пам'яток римської доби.

Про широке застосування модіолусів у Північному Причорномор'ї свідчать їх зображення на пантікапейських надгробках I ст. н.е. [Сорокіна, 1962, с. 221]. Це засвідчує і фактичний матеріал. Підтверджується теза Ю.І. Козуб про загальне використання скляного посуду в побуті ольвіополітів саме вже в I столітті нової ери.

Скоріш за все, модіолуси, як посудини зі значними об'ємами, використовувалися для зберігання та подачі напоїв на стіл. Форма вінець припускає зручний розлив у келихи та кубки. Хоча і не відкидається можливість застосування деяких модеолусів в якості посудин для пиття. В похованнях ольвійського некрополя модіолуси потрапляли рідше, ніж інші форми скляного посуду. Їх поява в якості поховального інвентарю в західних провінціях Римської імперії пов'язана з культом Сарапса [Stern, 2001, p. 48].

Оскільки модіолуси з розкопок Ольвії різняться за конфігурацією тулуба, розмірами ручок та оформленням вінець, це дозволяє припустити їх виробництво в різних скло-робних центрах Імперії. За морфологією та характером скла вони аналогічні посудинам з Італії, західноримських провінцій і західнопонтійських міст, хоча І. Керн не заперечував можливості виготовлення таких кухлів і в Північному Причорномор'ї [Kern, 1963, S. 405]. Проте, на сьогодні, поки що не має достатніх підстав робити припущення про місце виготовлення модіолусів.

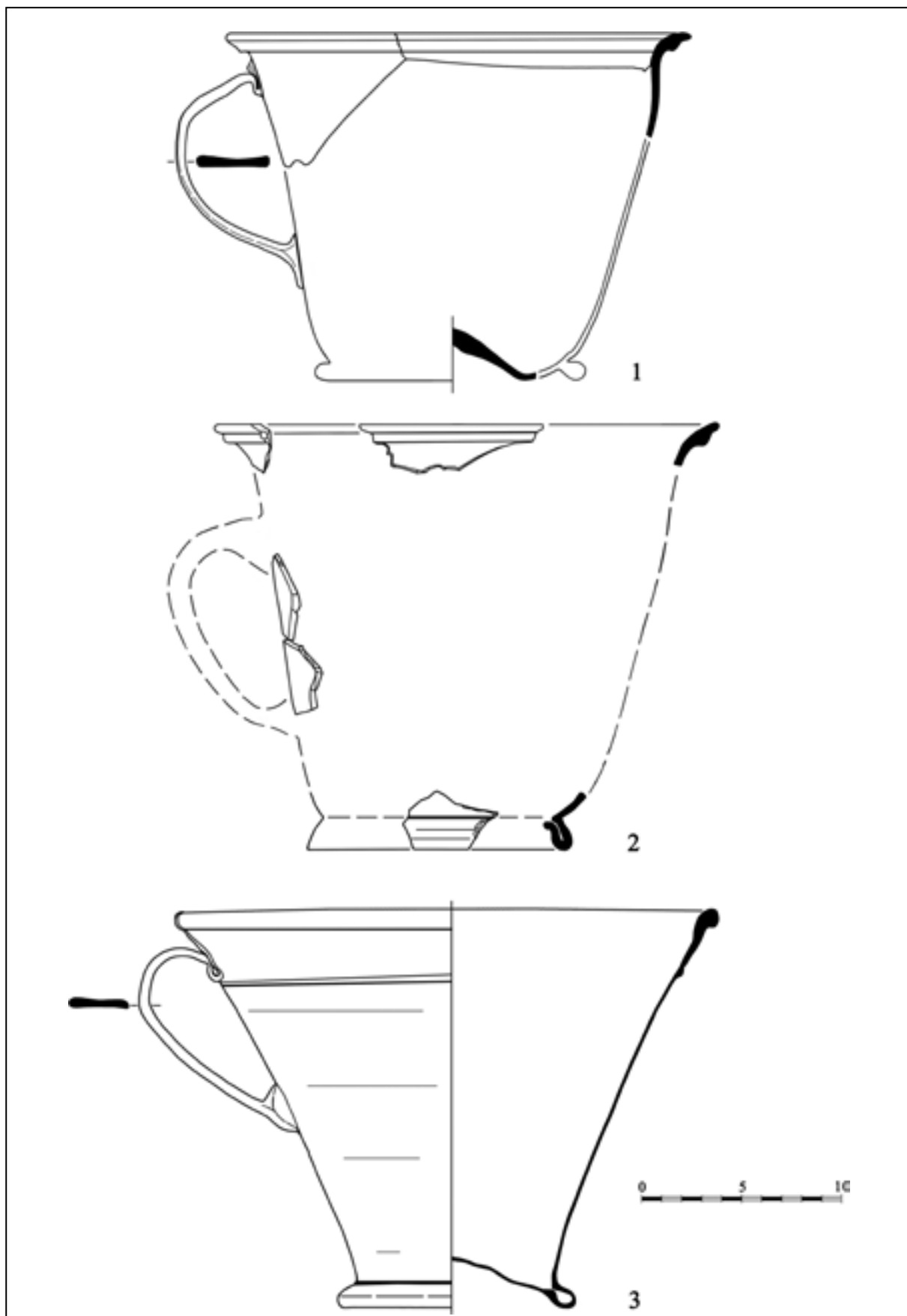

Рис. 2. Модіолуси: 1. ДЕ (Ол.1903.89-90); 2. О-2007/Некр/104; 3. ДЕ (Ол.1901)

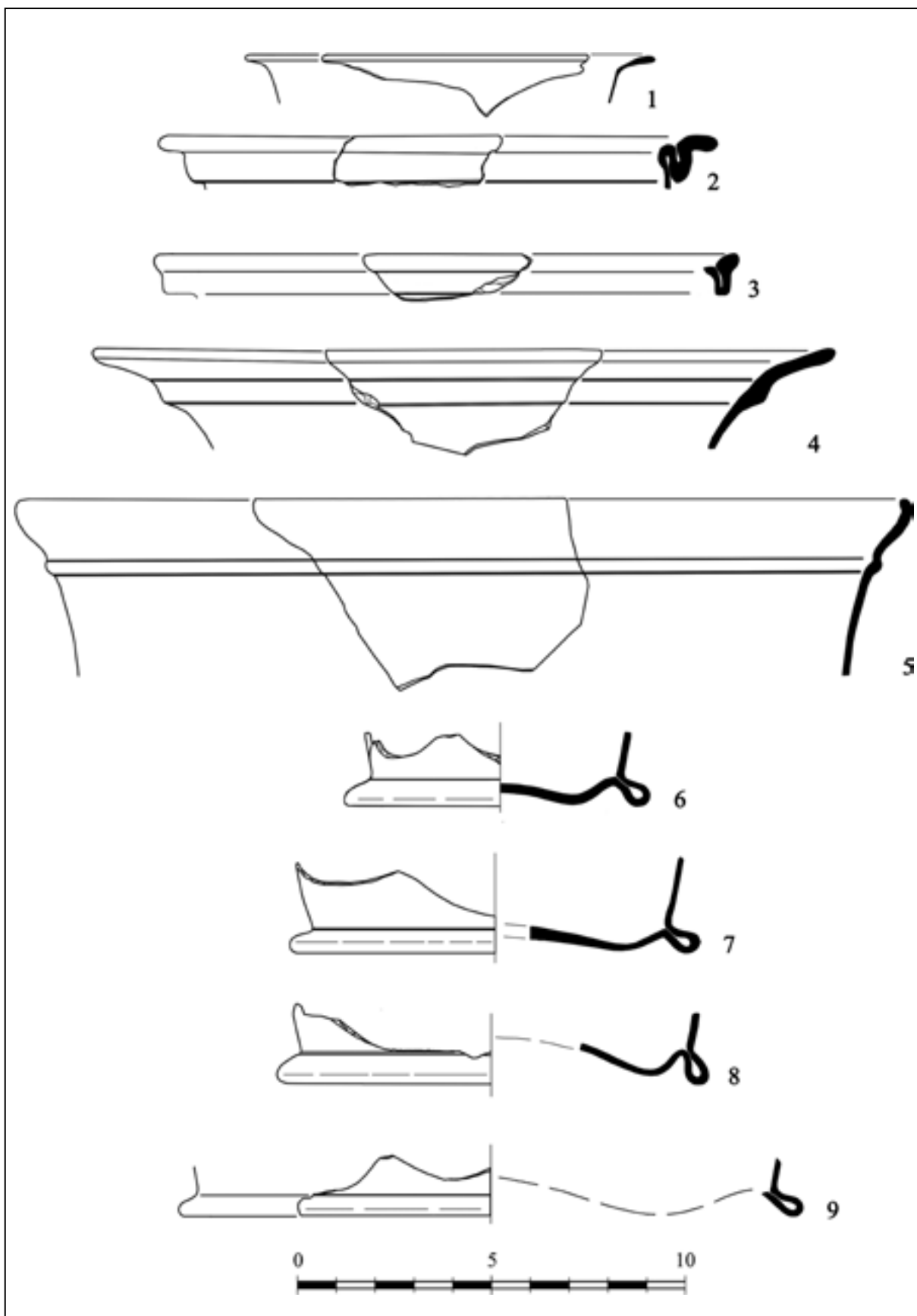

Рис. 3. Модіолуси: 1. О-2009/Р-25/2900; 2. О-93/Т-3/583; 3. О-2009/Р-25/240; 4. О-2002/Р-25/79; 5. О-2004/Р-25/3043; 6. О-2009/Р-25/2490; 7. О-2004/Р-25/1942; 8. О-2010/Р-25/844; 9. О-2009/Р-25/2901

Алексеева Е.М., Сорокина Н.П. Коллекция стекла античной Горгииппии. — Москва, 2007. — 159 с.
Археологія Української РСР. — Т. II. — К., 1971. — 502 с.

Известия Императорской Археологической комиссии. Спб., 1906. — Вып. 13. — 306 с.

Кунина Н.П. К вопросу о западном импорте стекла на Боспор (по материалам некрополя Пантикапея из собрания Отдела античного мира Эрмитажа) // ТГЭ. — 1984. — Вып. XXIV — С. 147—164.

Кунина Н.П. Античное стекло в собрании Эрмитажа. — СПб., 1997. — 359 с.

Кунина Н.П., Сорокина Н.П. Стекланные балзамарии Боспора // ТГЭ. — 1972. — Вып. XII. — С. 146—177.

Медведев А.П. Склеп с антропоморфным изображением из восточного некрополя Фанагории // Варварский мир северопонтийских земель в сарматскую эпоху (Сборник статей к 60-летию А.Н. Дзиговского). — К., 2013 — С. 39—49.

Одесский археологический музей АН УРСР. — К., 1983. — 194 с.

Отчет Императорской Археологической Комиссии. — СПб., 1891. — 463 с.

Отчет Императорской Археологической Комиссии. — СПб., 1913. — 289 с.

Сон Н.А. Стекланные сосуды из Тире // Археология. — 1988. — № 63. — С. 47—56.

Сорокина Н.П. Стекло из раскопок Пантикапея в 1945 — 1959 гг. // МИА. — 1962. — Вып. 103. — С. 210—236.

Сорокина Н.П. Античные стекланные сосуды из раскопок некрополя боспорского города Кеппы на Таманском полуострове // АМА. — 1977. — Вып. 3. — С.115—143.

Сорокина Н.П. Античное стекло в собрании Одесского археологического музея // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. — К., 1978. — С. 267—274.

Auth S. Ancient Glass at the Newark Museum from the Eugene Schaefer Collection of Antiquities. — Newark, 1976. — p. 98.

Doppelfeld O. Römisches und Fränkisches Glas in Köln. — Köln, 1966. — 80 S.

Dulong V.-A., Nenna M.-D. Les verres Antiques du muse du Louvre II. — Paris, 2005. — 679 p.

Fleming S. Early Roman Glass at the University of Pennsylvania museum//Expedition. — 1996. — Vol. 38. — No 2. — p. 13—37.

Fremersdorf F. Römische Gläser mit buntgefleckter Oberfläche. Festschrift für August Oxe. — Darmstadt, 1938. — 116 S.

Kern G.H.C. Zwei buntgefleckte Glaskelche des I. Jh. n.Chr. in Leiden//Archaeologia classica, 8. — 1956. — p. 56—63.

Kern G.H.C. Römische Modioli des I. Jahrhunderts n.Chr.//Mnemosyn, S: IV, vol. XVI⁴. — Leiden, 1963. — p. 400—405.

Haevernick T.E. Modioli // Glastechnische Berichte, 51. — Nr. 12. — Jahrgang, 1978. — S. 328—330.

Hayes J.W. Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum. — Toronto, 1975. — 229 p.

Isings C. Roman Glass from Dated Finds. — Groningen, Djakarta, 1957. — 185 p.

Poliszczuk L.U. Szkło starożytne // Skarby znad morza czarnego. — Krakowie, 2006. — с. 336—353.

Saldern A. von. Glass 500 BC to AD 1900. The Hans Cohn Collection Los Angeles/Cal. — Mainz on Rhine, 1980. — 288 p.

Stern E.M. Roman, Byzantine, and Early Medieval Glass. — Ostfildern, 2001. — 427 p.

Weinberg G. D., Stern E. M. Vessel glass. The Athenian Agora. — Vol. XXXIV. —Princeton, 2009. — 214 p.

О.А. Пукліна

СТЕКЛЯННЫЕ МОДИОЛУСЫ ИЗ ОЛЬВИИ

Статья посвящена введению в научный оборот новых находок стекланных кружек – модіолусов из недавних раскопок Ольвіи. Также систематизированы уже опубликованные ранее ольвийские модіолусы, хранящихся в коллекциях разных музеев мира. Рассмотрены вопросы распространения и использования данной группы посуды. Все известные модіолусы датируются в пределах I в. н.э. и могут выступать в качестве хроноиндикаторов для памятников римского времени. Разнообразие форм позволяет предположить изготовление данной группы посуды в различных стеклоделательных центрах Римской империи.

Ключевые слова: Ольвія, стеклнная посуда, модіолус, римское время.

О.А. Puklina

GLASS MODIOLUSES FROM OLBIA

An article present an introduction to the scientific circulation of new finds of glass mugs - modioluses from recent the excavations of Olbia. Also are systematized already published early Olbian modioluses stored in the collections of various museums of the world. Are investigated the problems of distribution and use of this group of ware. All known modioluses are dated within the limits of I cent. AD and may act as chronoindicators for the sites of the Roman period. Diversity of forms allows to assume a production of this group of ware at various glassmaking centers of the Roman Empire.

Keywords: Olbio, glass mugs, modiolus, Roman period.

Одержано 24.12.2014